

Investigation and Analysis of Popular Beliefs in Vaez Qazvini's Poems

Rajab Tohidiyan *¹

Abstract

A huge part of culture and oral literature of any nation is popular literature. This type of literature includes habits, traditions, legends, beliefs, rituals, customs and proverbs of nations. Popular beliefs in any land indicate the elevation of the culture and civilization of that society, which over many years, have become important and essential resources in the possession and employment of poets and writers in the whole world, especially poets and writers of the Persian language. Mulla Mohammad Rafi Qazvini, a devoted preacher, is one of the famous scholars, Khutba, writers and poets and the owner of the style of the Safavid era in the 11th century of Hijri, who used a new form of language, preferring the throne and the school of the street and the market over the throne and the school. Safavid sultans, following their predecessors, thinking with the poets of their time, depicted popular beliefs and opinions in different forms in their poems. In this research, with the descriptive-analytical method and the use of library sources, most of the popular beliefs and opinions, in the whole of the poet's sonnets, extensive verses and quatrains, were extracted and examined

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature Dept., Islamic Azad University, Salmas Branch, Salmas, Iran.

<http://www.orcid.org/0000-0003-4409-9033>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Received: 02/08/2024
Accepted: 17/10/2024

* Corresponding Author's E-mail:
Ra.Tohidiyan1352@iau.ac.ir

by providing example evidence from previous prose and verse texts and poets of the same style. The result of the research is that in Vaez's poems, especially the sonnets, inspired by the poets of the Indian style, especially Saeb Tabrizi, there are popular beliefs, along with other poetic meanings and themes, due to the horizontal connection of the sonnet verses and the use of the artistic and literary phenomenon of the equation of frequency style.

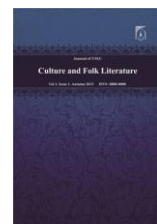
Keywords: Popular beliefs; Vā' ez Qazvini; Qazvini preacher; Indian style; equation style.

Research background

Regarding the popular beliefs in the preacher's poems, no research has been done so far in the form of books, articles, master's theses, and doctoral dissertations. The present study is the first research work that has investigated and analyzed the popular beliefs and opinions in the poems of Vaez Qazvini, by providing example evidence from the previous prose and verse texts and contemporary poets of the time. The studies that have been done in the field of Qazvini's preacher and his poetic features are: Alimi et al. (2019), which investigated and analyzed the association of meanings in the poems of Waez Qazvini based on the innovative techniques used in the poems of Waez Qazvini; Najarian and Hatampour (2016) analyzed the literary industries of Vaiz Qazvini's Chapters of Al-Jinan; Najarian and Hatampour (2012) studied the effectiveness of the Qazvini preacher from the book of Varam in the context of Kabar and Ajab, Riya and Sama; Babaei (2023) has investigated and analyzed the didactic literature in the poems of Vaez Qazvini.

Goals, questions and research methods

The author's goal is to investigate and analyze the popular beliefs and opinions in the whole of the Ghazals, and scattered verses and

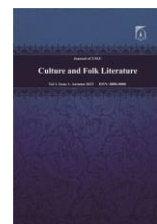
quatrains of Waez Qazvini. The following questions have been answered in this research:

1. What is the position of folk beliefs in Waez Qazvini's poem?
2. Considering Waez Qazvini, and his predecessors and thinking with the poets of the Safavid era, how has he depicted popular beliefs in his poems?
3. How, Waez Qazvini, inspired by the poets of his style, especially Saeb Tabrizi, has benefited from the artistic and literary phenomenon of the equation style in dealing with popular beliefs?

The research method was library and descriptive-analytical. First of all, the study of books and articles that have mentioned the topic under discussion were reviewed. In the next stage, all the poems, scattered verses and quatrains of Waez Qazvini were studied carefully, and most of the popular beliefs and opinions were extracted

Discussion and conclusion

Mullah Mohammad Rafi Qazvini, nicknamed the preacher, is one of the famous scholars, khutba, writers and poets and the owner of the style of the Safavid era in the 11th century of Hijri, who used a new form of language, preferring the throne and school of street and bazaar to the throne and school of sultans. He followed his predecessors and portrayed popular beliefs and ideas in his poems in different forms. The phenomenon of the imagination of the equation style, inspired by poets of the Indian style, such as Saeb, plays an essential role in the expression of popular beliefs and ideas used in the poems of Waez Qazvini. In allegory, characters, times and places are usually changed. Allegorical characters are usually animals and inanimate objects. Because these objects have behaviors similar to human behaviors, they find a kind of humanity. That is, they become owners of thoughts, actions and personalities like humans (Mohammadi, 1995, p. 141). Allegory and equation style is one of the most important

coordinates of Indian style, but it was also used in earlier styles such as Iraqi style and Khorasani style. However, in Khorasani and Iraqi poetry styles, the allegory is mentioned in one verse and the allegory in another verse. The main difference between the parables of pre-Indian styles and this one is in the number of stanzas. Parables of the Indian style are generally presented in one stanza and those of other styles in more than one stanza. In other words, parables can be divided into two categories: 1. Compact parables, 2. Extended allegories. Allegories of Indian style, compact allegories, allegories of other styles, are generally broad allegories (ibid, pp. 142-143).

In this study, most of the common beliefs of the preacher's poems, within the scope of sonnets, scattered verses and quatrains of the poet, have been extracted from the beginning to the end, and by citing examples of evidence from earlier prose and verse texts and contemporary poets of the poet and those after him, a detailed examination has been conducted. Beliefs and ideas can be seen in the poems of Safavid poets, which were not seen in the poems of previous poets, and the signs of those beliefs and ideas cannot be given. Waez Qazvini, inspired by his predecessors and poets of the same style, has depicted popular beliefs in different forms in his poems. By examining Waez's poems, especially his sonnets, it can be seen that in common with poets of the Indian style, such as Saeb Tabrizi, popular beliefs have a very wide reflection due to the horizontal connection of the verses of the sonnet and the use of the imaginary element (the style of simile). The only innovation of the poet is in presenting popular beliefs in comparison with previous poets.

References

- Elhami, F. (2007). The reflection of common believes and superstitions in Nezami's poems. *Peyk Nour Journal*, 5(3), 104—114.

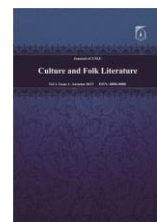
Culture and Folk Literature

E-ISSN: 2423-7000

Vol. 12, No.60

January-February 2025

Research Article

-
- Mohammadi, M. H. (1995). *The meaning of foreign proverbs*. Nashr-i Mitra,
Va'ez Qazvini, M. (1980). *Divan*. Mo'assese-yi Matboo'ati Ali Akbar Ilmi.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه
سال ۱۲، شماره ۶۰، بهمن و اسفند ۱۴۰۳
مقاله پژوهشی

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی

رجب توحیدیان*^۱

(دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۲ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۶)

چکیده

بخش عظیمی از فرهنگ و ادبیات شفاهی هر ملتی ادبیات عامه است. این نوع ادبی شامل عادات، سنن، افسانه‌ها، باورها، آیین‌ها، آداب و رسوم و ضرب‌المثل‌های ملت‌هاست. باورهای عامه در هر سرزمینی بیانگر اعتلای فرهنگ و فرهیختگی آن جامعه است که در طول سالیان متمادی، به‌عنوان بن‌مایه‌های مهم و اساسی در اختیار و استخدام شعرا و نویسندگان در کل جهان، به‌خصوص شعرا و نویسندگان فارسی‌زبان درآمده است. ملا محمد رفیع قزوینی، متخلص به واعظ، از دانشمندان، خطبا، نویسندگان و شعرای بنام و صاحب سبک عصر صفوی در قرن یازدهم هجری است که با بهره‌گیری از زبان جدید و با ترجیح تخت و مکتب کوچک و بازار بر تخت و مکتب سلاطین صفوی و به تبعیت از پیشینیان و هم‌اندیشه با شعرای هم‌عصر خویش، باورها و عقاید عامه را به اشکال مختلف در اشعارش به تصویر کشیده است. در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اکثر باورها و عقاید عامه

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سلماس، سلماس، ایران (نویسنده مسئول).

* Ra.Tohidiyan1352@iau.ac.ir

<http://www.orcid.org/0000-0003-4409-9033>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY - NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

در کل غزلیات، ابیات پراکنده و رباعیات شاعر استخراج شده و با آوردن شواهد مثالی از متون نظم و نثر پیشین و شعرای هم‌سبک شاعر، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. نتیجه پژوهش اینکه در اشعار واعظ، به‌خصوص غزلیات، با تأسی از شعرای سبک هندی، به‌خصوص صائب تبریزی، باورهای عامه در کنار معانی و مضامین شعری دیگر، به‌دلیل ارتباط افقی ابیات غزل و بهره‌گیری از پدیده هنری و ادبی اسلوب معادله از بسامد بسیار بالایی برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: باورهای عامه، واعظ قزوینی، سبک هندی، اسلوب معادله.

۱. مقدمه

سبک هندی از جمله سبک‌های پرمحتوا و درازدامنه‌ای است که درخصوص پرداختن به مباحث جدیدی همچون نقد ادبی و گسترش موضوعات و مباحث آن، مطرح ساختن اندیشه‌های ناب فرهنگی، اجتماعی و ادبی و از همه مهم‌تر بازگو کردن شادی‌ها، آلام درونی، افکار و عقاید و آداب و رسوم اقشار مختلف جامعه اعم از عوام و خواص در مکتب قهوه‌خانه و با استفاده از زبانی جدید - در کسوت تشبیهات تمثیلی بکر (اسلوب معادله) - بی‌نظیر است. از جمله محسنات منحصربه‌فرد سبک هندی و شعر این دوره نسبت به سبک‌های پیشین، آن است که در دوره صفوی، با راه یافتن شعر به بطن جامعه و نفوذ در طبقات مختلف مردم، دیگر از ملک‌الشعراهای دربار سلاطین غزنوی و سلجوقی نظیر عنصری بلخی و امیر معزی - که شعرا را به مدح و ستایش سلاطین تشویق می‌کردند - خبری نبوده و شعرا تخت و مکتب قهوه‌خانه و کوچه و بازار را به تخت و مکتب دربار سلاطین صفوی ترجیح دادند (توحیدیان، ۱۳۹۲، صص. ۱۱ - ۱۲). ملا محمد رفیع قزوینی، متخلص به واعظ، از دانشمندان، خطبا، نویسندگان و شعرای بنام و صاحب سبک عصر صفوی در قرن یازدهم هجری

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

است که با بهره‌گیری از زبان جدید و با ترجیح تخت و مکتب کوچه و بازار، بر تخت و مکتب سلاطین صفوی و به تبعیت از پیشینیان و هم‌اندیشه با شعرای هم‌عصر خویش، باورها و عقاید عامه را به اشکال مختلف در اشعارش به تصویر کشیده است. هدف نگارنده، بررسی و تحلیل باورها و عقاید عامه در کل غزلیات، ابیات پراکنده و رباعیات واعظ قزوینی است. در این پژوهش به سؤالات زیر پاسخ داده شده است:

۱. جایگاه باورهای عامیانه در شعر واعظ قزوینی چگونه است؟

۲. واعظ قزوینی با تأسی از پیشینیان و هم‌اندیشه با شعرای عصر صفوی،

باورهای عامه را در اشعارش به چند صورت به تصویر کشیده است؟

۳. واعظ قزوینی، با تأسی از شعرای هم‌سبک خویش، به‌خصوص صائب

تبریزی، در پرداختن به باورهای عامه، از پدیده هنری و ادبی اسلوب معادله

بهره جسته است؟

روش تحقیق، به صورت کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی بوده است. ابتدا به مطالعه کتب و مقالاتی که به موضوع مورد بحث اشاره‌ای داشته‌اند، پرداخته شده است. در مرحله بعدی کل غزلیات، ابیات پراکنده و رباعیات واعظ قزوینی به دقت و با تعمق کافی خوانده شده و اکثر باورها و عقاید عامه، استخراج شده است.

۱-۱. زندگانی و پایگاه علمی و ادبی و شاعری و شخصیت و سبک شعری واعظ

قزوینی

ملا محمد رفیع، ملقب به رفیع‌الدین و گاهی ملا رفیع و یا میرزا محمد رفیع و میرزا رفیع و در افواه ملا رفیعا مشهور به واعظ قزوینی و متخلص به واعظ، از مردم صفی‌آباد قزوین و نواده ملا فتح‌الله واعظ قزوینی بود (واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، مقدمه: ۵۲). از پدر

و مادر و جد و خاندان و روزگار کودکی واعظ آگاهی نداریم، جز اینکه می‌دانیم از شاگردان دانشمند و فقیه و متکلم و محدث و مفسر معروف، عالم جلیل، ملا خلیل بن غازی قزوینی، مشهور به «آخوند ملا خلیلا» یا «آخوند» بوده است. واعظ تا پایان زندگانی ارتباط خود را از استاد خویش نگسست و از شگفتی‌ها آنکه، بنا بر روایات مشهور، سال درگذشت این استاد و شاگرد هر دو در یک سال (۱۰۸۹ق) روی نموده است (همان، صص. ۵۴ - ۵۵). واعظ، در تحصیل دانش‌ها و کمالات متداول روزگار خود کوشیده و در مکتب تشیع پرورش یافته است و به شهادت آثارش و اقوال تذکره‌نویسان، در حدیث و فقه و تفسیر و تاریخ و لغت و ادب، عالمی عامل و فاضلی متبحر و نویسنده‌ای چیره‌دست و شاعری بلندپایه و خطیبی قوی‌مایه بوده است. تا بدانجا که او را از دانشمندان و خطبای بنام و از نویسندگان و شعرای مشهور سده یازدهم هجری باید شمرد. به شهادت بعضی از فقرات، تألیف گرانقدر او ابواب‌الجنان و دیوان نفیسیش از علوم معقول و منقول و عرفان حظی فراوان برده است (همان، صص. ۵۸ - ۵۷). واعظ، سخن‌آفرینی کم‌نظیر و در خطابه و مراسم پند و نصیحت، بی‌نظیر روزگار خود قلمداد شده است و خطابت مسجد جامع قزوین را بعد از ملا فتح‌الله نیای خود، بر عهده داشته است (همان، ص. ۵۹).

۲-۱. واعظ در تذکره‌های هندی و ایرانی

بندار ابن داس، متخلص به خوشگو، صاحب سفینه خوشگو، در خصوص واعظ قزوینی می‌نویسد:

میرزا محمد رفیع واعظ تخلص، از قزوین است و نواده ملا فتح‌الله واعظ قزوینی است. که در زمان خود از اکابر علما بوده. خیلی مهذب‌الاخلاق و در شاعری یگانه

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

آفاق بود و در سخن دانی بازوی پهلوانی با میرزا صائب و میرزا طاهر وحید می‌زند. در اواخر عهد شاه جهانی به هندوستان آمد. در خور کمال خود، از بارگاه خلافت قدر دانی یافت. ترجمه اقوال دوازده امام را کتابی مبسوط، مشهور به ابواب الجنان به عبارت خوب و رنگین به نام شاه جهان پادشاه نوشته ... به همه حال شاعر خوش لفظ نازک خیال معنی بند زبان‌دان بلند تلاش است (خوشگو، ۱۳۸۹، دفتر دوم: ۷۵۸).

محمد افضل سرخوش لاهوری، در تذکره کلمات الشعرا، ذیل نام محمد رفیع واعظ،

می‌نویسد:

در صفاهان به فضایل و کمالات، مسند آرای افادت و افاضت است و لآلی آبدار و عظم و نصایح، گوش هوش عالمیان را مزین می‌دارد. در سخنوری و معنی‌گستری، بازوی پهلوانی با صائبا و میرزا طاهر وحید می‌زند. دیوانش را به هند آورده، شهرت داده. مثنوی جنگ شاه عباس با اسلم خان اوزبک بسیار خوب گفته است (سرخوش لاهوری، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۵).

صاحب تذکره نتایج/الافکار، ذیل نام میرزا محمد رفیع واعظ قزوینی، می‌نویسد:

صاحب فکر بلند و طبع متین، میرزا محمد رفیع واعظ از اکابر قزوین، که نواده فتح‌الله واعظ قزوینی است، به وساده تعلیم و تربیت شایقین جا داشت و به عظم و پند خلاق نظر می‌گماشت. در نظم‌پردازی از هم‌نوایان میرزا صائب و طاهر وحید بود و طریق سخن به تلاش تازه و معانی دلنشین به خوش اسلوبی می‌پیمود. مثنوی معركة شاه عباس با بیلم خان اوزبک بس رنگین و نیکو گفته، و لثالی آبدار مضامین را به رشته فصاحت و بلاغت سفته؛ و اواخر ماه حادی عشر بساط هستی پیچید (گوپاموی، ۱۳۸۷، صص. ۷۵۲ - ۷۵۳).

صاحب تذکره مجمع النفاثس، ذیل نام میرزا محمد رفیع واعظ می‌نویسد:

از قزوین است. فکرش بر منبر والا پایگی رسیده و کلام نصایح آمیزش در بسیط

معانی پهن گردیده. نظم و نثر او دو گواه عدل سخن طرازی و قصیده و غزل او شاهدین در عالم معنی پردازی. در ایجاد معانی تازه و ابداع خیالات نو یگانه و وحید زمانه است. به سبب مراعات اسم و رسم خود، ابیات مشتمل بر معنی می و میخانه بسیار کم دارد. اکثراً مواعظ به کار برده است (آرزو، ۱۳۸۵، ج. ۳/ص. ۱۷۳۱).

واله داغستانی، صاحب تذکره ریاض الشعرا، ذیل نام میرزا محمد رفیع واعظ قزوینی

می نویسد:

از فضایی عصر و علمای دهر است. لالی آبدار و عظم و نصایح او آویزه گوش خاص و عام بوده. فن شعر و انشا را به آیینی که باید ضمیمه دیگر کمالات ساخته بود. کتاب ابواب الجنان را که مشتمل بر ترجمه احادیث اهل بیت - علیهم السلام - است در غایت کیفیت و رنگینی تسوید نموده. در اوایل جلوس خاقان مالک رقاب داعی حق را لیبیک اجابت گفته (واله داغستانی، ۱۳۹۰، ج. ۴/ص. ۲۴۸۳).

میرزا محمد طاهر نصرآبادی، صاحب تذکره نصرآبادی ذیل نام واعظ قزوینی

می نویسد:

اسم شریفش میرزا رفیع است نواده ملا فتح الله واعظ قزوینی است به فنون کمال آراسته و به صلاح و پرهیزگاری پیراسته. چمن طبعش را آفتاب، گل خود رو، و گلزار خاطرش را ماهتاب، گل شب بو. لطافت و ملاحظت طبع او را تألیف وی مسمی به ابواب الجنان هشت گواه عادل است که چهار عدولش به محکمه صاحبان انصاف گذشته و سجل فصاحتش به اذعان اهل عرفان معنون گردیده. حقا که هر بابش در بهشت به روی مطالعه کنندگان گشاید و هر فقره اش از راه نظر، به بیننده رحیق تحقیق پیماید... (نصرآبادی، ۱۳۱۷، ص. ۱۷۱).

صاحب تذکره ریاض العارفین، در خصوص واعظ قزوینی می نویسد:

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

اسمش میرزا محمد رفیع و در فضیلت پایه قدرش منیع. کتاب مستطاب ابواب الجنان از اوست. الحق هر بابی از ابواب الجنانش بابی از ابواب الجنان. معاصر سلطان حسین صفوی بود و خلق را موعظه می نمود. در اوایل جلوس سلطان مذکور مرحوم و مغفور شد. شعر هم می گفت (هدایت، ۱۳۸۸، ص. ۴۹۳).

۲. پیشینه تحقیق

در خصوص باورهای عامه در اشعار واعظ، تا به حال هیچ پژوهشی به صورت: کتاب، مقاله، پایان نامه کارشناسی ارشد و رساله دکتری انجام نشده است. پژوهش حاضر اولین کار تحقیقی است که به بررسی و تحلیل باور ها و عقاید عامه در اشعار واعظ قزوینی، با ارائه شواهد مثالی از متون نظم و نثر پیشین و شعرای هم عصر شاعر، پرداخته است. پژوهش هایی که در زمینه واعظ قزوینی و ویژگی های شعری او انجام شده است، می توان به این موارد اشاره کرد:

۱. علیمی و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله خود با عنوان «بررسی تداعی معانی براساس فنون بدیعی در اشعار واعظ قزوینی»، به بررسی و تحلیل تداعی معانی در اشعار واعظ قزوینی براساس فنون بدیعی به کار رفته در اشعار واعظ قزوینی پرداخته اند.

۲. نجاریان و حاتم پور (۱۳۹۶)، در مقاله خود با عنوان «صناعات ادبی در ابواب الجنان ملا واعظ قزوینی»، به بررسی و تحلیل صناعات ادبی کتاب *ابواب الجنان* واعظ قزوینی پرداخته اند.

۳. نجاریان و حاتم پور (۱۳۹۲)، در مقاله خود با عنوان «تأثیرپذیری ابواب الجنان از مجموعه ورام (کبر و عجب، ریا و سمعه)»، به تأثیرپذیری واعظ قزوینی از کتاب ورام در زمینه کبر و عجب، ریا و سمعه، پرداخته اند.

۴. بابایی (۱۴۰۲)، در پایان‌نامه خود با عنوان «تحلیل ادبیات تعلیمی و کارکردهای آن در شعر واعظ قزوینی»، به بررسی و تحلیل ادبیات تعلیمی در اشعار واعظ قزوینی پرداخته است.

۳. چارچوب نظری

باورهای عامه هر قوم و ملتی، بخش عظیمی از فرهنگ معنوی آن ملت است که در طول سالیان متمادی، سینه به سینه از نسل‌های قدیم تا به امروز نقل شده و در گذر زمان، حافظ هویت فرهنگی ملت‌ها بوده است. باورهای عامه، از شاخص‌های مهم در تشخیص فرهنگ و ادب هر ملت است که با تدبیر در آن، می‌توان به فرهنگ و ادب ملل مختلف جهان، در طول سال‌های گذشته و حال پی برد.

کنکاش در باورهای عامه و فولکلور ملت‌ها، به نوعی مطالعه کل فرهنگ و ادب این ملل است، زیرا شاخه‌های مختلف فرهنگ و ادب هر سرزمینی، ریشه در فولکلور و ادبیات شفاهی آن دارد. به جرئت می‌توان گفت که مانا‌ترین و ناب‌ترین و دلنشین‌ترین آفرینش‌های ادبی و هنری بشر در اقوام مختلف، الهام‌گرفته از فولکلور و ادبیات عامه آن‌هاست. برای شناخت زوایای مختلف فرهنگی و ادبی ملت‌ها، لازم است تفکر اساسی در ادبیات شفاهی ملل صورت گیرد. از آنجا که این ادبیات غیررسمی، در پنهانی‌ترین لایه‌های زندگی مردم اجتماع ریشه دارد، ممکن است آینه‌ای برای بازتاب وقایع ناگفته و کزگفته تاریخ و فرهنگ و ادب یک ملت باشد؛ از این رو با شناخت، تأمل و تعمق در آن می‌توان، هوش، بینش، روش و منش یک قوم را تحلیل کرد (قانونی و غلامحسینی، ۱۳۹۶، ص. ۱۱۸).

باور عامه و خرافه، یک پدیده روحی - اجتماعی است که از دوره‌های تاریک حیات آدمیان در روزگاران گذشته حکایت‌ها دارد و آنچنان در ذهن بشر نفوذ کرده

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

است که طرز فکر و استدلال و عمل او را تحت سلطه خود در آورده، به طوری که با غریزه او عجین شده است؛ در واقع، عقل و استدلال قادر نیست که در همه موارد، بر غریزه تحت سیطره خرافات، فائق شود (الهامی، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۴).

چگونگی پیدایش باورهای عامه، معلول زندگی آدمی و عکس‌العمل او در مقابله و جدال با طبیعت و نادانی و ترس او از ناشناخته‌ها و شگفتی‌های محیط اسرارآمیز پیرامون وی است. چون نمی‌توانستند رابطه علی و معلولی قضایا و علل ظهور حوادث گوناگون طبیعی را کشف کنند، ناچار برای هر حادثه و پیشامد، علت و عاملی که مانند خود انسان ذی روح باشد، قائل می‌شدند تا به این وسیله خود را قانع کنند و بدبختی‌های خود را تخفیف دهند (راوندی، ۱۳۵۶، ج. ۱/ ص. ۶۷).

اقسام باورهای عامه که در آثار ادبی انعکاس یافته، بسیار گوناگون است. در این میان ادبیات عهد صفویه به خاطر ویژگی خاصی که دارد، در این زمینه جایگاه مخصوص دارد و این از آنجا نشئت می‌گیرد که ادبیات این عهد عموماً و شعر خصوصاً با فرهنگ عامه پیوندی نزدیک می‌یابد و انعکاس فرهنگ عامه در آیین شعر گویندگان این دوره، بیش از شعر شاعران دوره‌های پیش نمایان است؛ چرا که بر خلاف دوره‌های پیش، مخاطب شاعر دوره صفویه همه مردم هستند نه درباریان و قشر خاصی از جامعه. از جمله مجامعی که در این دوره شعرا و عامه مردم را با هم جمع می‌کرد، قهوه‌خانه‌ها بود؛ بنا بر این دمخور بودن شعرا با عامه مردم، باعث نزدیکی هر چه بیشتر فرهنگ این دو قشر می‌شد که نمود آن را می‌توان در دیوان‌های تک تک شاعران این دوره به وفور مشاهده کرد (رستمی و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۱۴۳).

با عنایت به اینکه در عصر صفوی و سبک هندی، برخلاف ادوار و سبک‌های پیشین، شعرا تخت و مکتب کوچه و بازار و قهوه‌خانه را بر تخت و مکتب پادشاهان صفوی ترجیح دادند، باعث شد که افکار و عقاید و باورهای عامه مردم گسترده‌تر از

شعرای پیشین، در اشعار شعرای صفوی نظیر واعظ قزوینی راه یابد. در اشعار شعرای صفوی باورها و عقایدی به چشم می‌خورد که در اشعار شعرای پیشین نمی‌توان نمود و نشانه‌ای از آن باورها و عقاید به دست داد. واعظ قزوینی، به تبعیت از پیشینیان و شعرای هم‌سبک خویش، در اشعارش باورهای عامه را به صورت مختلف به تصویر کشیده است که در ادامه بدان خواهیم پرداخت.

۴. بحث و بررسی

۴ - ۱. تکرار مضمون در شعر واعظ قزوینی

از جمله مواردی که مَهر تأیید بر هندی بودن سبک شعری واعظ قزوینی می‌گذارد، تکرار معنی و مضمون واحد در غزلیات اوست. به شهادت دیوان اشعار واعظ، جای هیچ تردید نیست که وی در تکرار معنی و مضمون واحد، همچون دیگر جنبه‌های سبکی و شعری، نظیر: استقبال از غزلیات صائب، در همان وزن و قافیه و ردیف، که در پاورقی اکثر صفحات دیوان اشعار واعظ، مشهود است، تحت تأثیر صائب تبریزی بوده است. تکرار مضمون، از جمله خصایص مهم و بارز سبکی شعرای سبک هندی است. در هیچ کدام از سبک‌های شعر فارسی به اندازه سبک هندی با تکرار معنی و مضمون واحد در اوزان و قوافی و ردیف‌های مختلف مواجه نیستیم و استاد تکرار مضمون در سبک هندی صائب تبریزی است. در سبک هندی، شاعری را سراغ نداریم که با تأسی از دیگر شعرای هم‌عصر خویش، یک معنی و مضمون واحد، از مضامین شعری خودش و مضامین شعری شعرای هم‌سبک خویش را در لابه‌لای اشعار و غزلیات خویش تکرار نکرده باشد. تکرار معنی و مضمون، حاکی از اهمیت آن معانی و مضامین در اشعار آن‌هاست. «تکرار مضمون در شعر سبک هندی دو دلیل دارد: نخست اینکه

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

شاعران این سبک عموماً پرگو بوده‌اند و چون مطلب کم می‌آوردند، مضامین خود را تکرار می‌کردند (وام‌گیری از خود) یکی دیگر از دلایل تکرار مضمون، ترس از سرقت بود. آنان برای اینکه مضمون تازه‌یافته به نام خودشان ثبت شود و کسی آن را سرقت نکند، به اشکال مختلف آن را تکرار می‌کردند» (خسروی، ۱۳۹۷، ص. ۸۵). واعظ گوید:

با کوچکان بیامیز، تا روشناس گردی گر چه جلی بود خط، بی نقطه نیست خوانا

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲)

روشناس خلق، پیران را، مریدان می‌کنند در نوشتن حرفها، از نقطه‌ها خوانا شود

(همان، ص. ۲۱۶)

خانه‌ روشندان را زینت از مهمان بس است نیست به از عکس، نقشی خانه‌ آینه را

(همان، ص. ۳۴)

نیست نقشی خانه‌ آینه را، بهتر ز عکس خانه‌ اهل صفا را، زینت از مهمان بس است

(همان، ص. ۷۶)

در جهان بی زهر منت نیست شهد عشرتی تلخی شنبه برد، شیرینی آدینه را

(همان، ص. ۳۵)

شادکامی‌های دنیا نیست هرگز بی‌ملال شنبه‌ای دارند از دنبال این آدینه‌ها

(همان، ص. ۵۲)

پابسته‌ جهانی و، دلخوش که سالکی پا در گلی چو سرو و، کنی نام خود روان

(همان، ص. ۳۱۸)

پابسته‌ جهانی، دلخوش که سالکم من پایت چو سرو در گل، خرم که من روانم

(همان، ص. ۴۴۶)

۴ - ۲. باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی

ملا محمد رفیع قزوینی، متخلص به واعظ، از دانشمندان، خطبا، نویسندگان و شعرای بنام و صاحب سبک عصر صفوی در قرن یازدهم هجری است، که با بهره‌گیری از زبان جدید و با ترجیح تخت و مکتب کوچک و بازار، بر تخت و مکتب سلاطین صفوی و به تبعیت از پیشینیان و هم‌اندیشه با شعرای هم‌عصر خویش، باورها و عقاید عامه را به اشکال مختلف، در اشعارش به تصویر کشیده است. پدیده خیال‌اسلوب معادله، با تاسی از شعرای سبک هندی، نظیر صائب، در بیان باورها و عقاید عامیانه به‌کار رفته در دیوان اشعار واعظ قزوینی نقش اساسی دارد.

در تمثیل معمولاً شخصیت‌ها و زمان‌ها و مکان‌ها عوض می‌شوند. شخصیت‌های تمثیل، معمولاً حیوانات و اشیای غیر زنده هستند. چون از این اشیا رفتارهایی شبیه به رفتارهای انسان سر می‌زند؛ آن‌ها نوعی انسان‌گونگی پیدا می‌کنند. یعنی مثل انسان‌ها صاحب تفکر و عمل و شخصیت می‌شوند (محمدی، ۱۳۷۴، ص. ۱۴۱). تمثیل و اسلوب معادله از مهم‌ترین مختصات سبک هندی است، اما در سبک‌های پیش از آن مثل سبک عراقی و سبک خراسانی نیز به‌کار رفته است. متنها در سبک‌های شعری خراسانی و عراقی، مدعا در یک بیت و تمثیل هم در بیت دیگر مطرح شده است. عمده‌ترین تفاوتی که بین تمثیل‌های سبک‌های پیش از سبک هندی با این سبک به چشم می‌خورد، در تعداد مصراع‌هاست. تمثیل‌های سبک هندی عموماً در یک مصراع مطرح می‌شوند و تمثیل‌های سبک‌های دیگر در بیش از یک مصراع. به عبارات دیگر می‌توان تمثیل‌ها را به دو دسته تقسیم کرد: ۱. تمثیل‌های فشرده، ۲. تمثیل‌های گسترده. تمثیل‌های سبک هندی، تمثیل‌های فشرده، تمثیل‌های سبک‌های دیگر، عموماً تمثیل‌های گسترده می‌باشند (همان، ص. ۱۴۲ - ۱۴۳).

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

به مواردی چند از باورها و عقاید عامیانه دیوان اشعار واعظ، به ترتیب از اول تا آخر دیوان، در محدوده: غزلیات، اشعار پراکنده و رباعیات، با ذکر شماره صفحه از دیوان اشعار شاعر، به تصحیح و کوشش سید حسن سادات ناصری، همراه با ذکر شواهد مثال از متون نظم و نثر پیشین و شعرای هم‌عصر و هم‌سبک شاعر، اشاره می‌شود:

۴ - ۲ - ۱. دیوانه و بهار

از جمله عواملی که دیوانگی را افزایش می‌دهد، بهار است. از آنجا که دیوانگانی از این نوع دارای حساسیت خاصی هستند و از حس زیبایی‌شناسی فوق‌العاده‌ای برخوردارند، آمدن بهار و تماشای ظرافت‌های پنهان و آشکار آن، روح آنان را به وجد می‌آورد و بر شور و اشتیاقشان می‌افزاید (فرشباغیان صافی، ۱۳۸۴، ص. ۷). واعظ، با تأسی از صائب و شعرای هم‌سبک خویش^۱ درخصوص باور دیرین بهار و دیوانه گوید:

دیوانه خیال تو هر جا که پا نهد ریزد زشور عشق تو، طرح بهارها

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱)

نوبهار آمد، خرد کو فکر زنجیرم کند حیف چندان نیست کز دیوانگی سیرم کند؟!

(همان، ص. ۲۰۱)

۴ - ۲ - ۲. جدوار (زدوار یا زرنبات) و نیش

جدوار، معرب زدوار است که ماه پروین باشد. گویند: خوردن آن دفع زهر مار و عقرب کند (خلف تبریزی، بی‌تا، ج. ۱/ص. ۳۵۹، ۶۳۱). جدوار یا زدوار یا زر نبات: گیاهی است از تیره زنجبیلی‌ها که دارای ساقه زیرزمینی باریک و دراز است. میوه‌اش کپسولی و دارای دانه‌های معطر است. این گیاه مانند دیگر گیاهان تیره زنجبیل در منطقه هند و

مالزی می‌روید و در تداوی به‌عنوان مقوی و بادشکن و در تهیه برخی لیکورها مصرف می‌شود (معین، ۱۳۷۵، ج. ۲/ ص. ۱۷۳۶).

راضی به کم نگشته پی پیش می‌دود شناخته است خواجه ز جدوار، نیش را
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱۵)

۴ - ۲ - ۳. فرو نشاندن جوشش شراب با نمک

نمک در باده افکندن: طعم باده را تغییر دادن، بد مزه کردن آن را، و کنایه از منغص کردن عیش، و به این معنی است: نمک در ساغر ریختن (گلچین معانی، ۱۳۷۳، ج. ۲/ ص. ۴۲۷).

واعظ با بهره‌گیری از پدیده خیال تمثیل (اسلوب معادله) (ر.ک. محمدی، ۱۳۷۴، صص. ۱۴۱ - ۱۴۳)، که خصیصه بارز سبکی و یگانه وجه نوآوری شعرای سبک هندی در ارائه باورهای عامه و دیگر مضامین شعری در مقام مقایسه با شعرای پیشین است، معتقد است که با آتش و نان می‌توان از شرفتنه جویان ایمن شد؛ همانطوری که تنها با نمک می‌توان جوشش شراب را فرو نشانند:

به آتش و نان توان ایمن ز شرفتنه جویان شد فرو جز با نمک توان نشاندن آتش مل را
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱۸)

۴ - ۲ - ۴. آینه و خاکستر

از خاکستر برای زدودن زنگ آینه استفاده می‌کردند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ ص. ۷۳).
واعظ با تأسی از پیشینان و شعرای هم‌سبک خویش^۲ می‌گوید:

روشن شود چنانکه ز خاکستر آینه کرده است فیض سوختگان با صفا مرا
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۰)

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

۴- ۲- ۵. خط پیشانی یا خط سرنوشت

کنایه از سرنوشت و رقم تقدیر (گلچین معانی، ۱۳۷۳، ج. ۱/ص. ۳۳۷). واعظ، همنوا با شعرای هم‌سبک خویش^۳ معتقد به این باور عامه است که خطوط پیشانی بیانگر سرنوشت انسان است:

اگر نه، از گل محنت سرشته‌اند مرا چرا به جبهه خط، چین نوشته‌اند مرا

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۱)

۴- ۲- ۶. چشم و توتیا (سرمه)

توتیا دارویی بوده است که از برای منفعت چشم و نیز رمَد یا درد چشم را با آن مداوا می‌کردند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ص. ۲۸۳). سرمه را در مداوای تاریکی چشم به کار می‌بردند. سرمه رنگ چشم را سیاه و نور آن را افزون می‌کرد (همان، ج. ۲/ص. ۶۳۰).

چشم بستن از دو عالم، دیده را بینش فزاست از غبار دیده خود توتیا باشد مرا

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۲)

کُند است در ملاحظه آخرت نظر در چشم دل چرا نکشی توتیای وعظ؟!

(همان، ص. ۲۸۰)

۴- ۲- ۷. زخم و مرهم

بسکه ترسیده است چشمم، زآشنایی‌های خلق

آشنایی زخم من مشکل که با مرهم کند

(همان، ص. ۲۰۱)

۴- ۲- ۸. صدا و سرمه

خوردن سرمه باعث گرفتگی صدا می‌شود (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۶۳۱). واعظ با تأسی از صائب تبریزی^۴، سرمه را باعث گرفتگی صدا می‌داند:

به روی سخت ما گفتار ناصح بر نمی آید

صدا را سرمه بر گرداند از خود کوهسار ما

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۷)

۴ - ۲ - ۹. درمان درد دل با گلغند

ز آن لبم، چاره یک شکر خند است درد دل را علاج گلغند است

(همان، ص. ۶۹)

۴ - ۲ - ۱۰. قطره و گوهر

به عقیده قدما، قطره باران نیشانی در دهان صدف می افتد و مروارید (دُر و گوهر) ایجاد می شود. عقیده ایجاد مروارید از تأثیر قطره بر صدف، عقیده عامه ای بود و ابوریحان این عقیده را رد کرده است (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ ص. ۱۰۲۲). در افواه مشهور است که آن وقت که باران نیشان می آید، صدف با روی آب آید، دهان باز گشاده و قطرات باران را می گیرد و چون این قطرات به باطن صدف می رسد، به خاصیتی که در جوف صدف قدرت ازلی نهاده است، مروارید متولد می شود و در جوف صدف، تربیت می یابد (طوسی، ۱۳۶۳، ص. ۸۵).

قطره باران گهر تا گشت، نم بیرون نداد

فیض بخشی شیوه بی اعتباران بوده است

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱۰۲)

۴ - ۲ - ۱۱. رفع تشنگی با عقیق

عقیق رفع تشنگی می کند از این رو انگشتر را می مکیدند یا عقیق زیر زبان می نهادند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ ص. ۸۳۷). واعظ با تأسی از پیشینیان و صائب^۵ در خصوص این باور قدیمی می گوید:

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

نسبت درست کرده به لعل پر آب او

در تشنگی عقیق، از آن رو مکیدنی است

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱۰۸)

۴- ۲- ۱۲. کاسه و هفت سلام

هفت سلام: ۱. سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ (یس: ۵۸)؛ ۲. سَلَامٌ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ (الصافات: ۱۰۹)؛ ۳. سَلَامٌ عَلَيَّ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ (الصافات: ۷۹)؛ ۴. سَلَامٌ عَلَيَّ مُوسَى وَهَارُونَ (الصافات: ۱۲۰)؛ ۵. سَلَامٌ عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ (الصافات: ۱۳۰)؛ ۶. سَلَامٌ عَلَيْنَا طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ (الزمر: ۷۳)؛ ۷. سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطَّلَعِ الْفَجْرِ (القدر: ۵) (خلف تبریزی، بی تا، ج ۲/ص. ۶۹۱).

چو کاسه‌ای که نویسند هفت سلام در آن

ز زعفران رخم نقش کاسه زانوست

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱۰۹)

۴- ۲- ۱۳. سپند و دفع گزند و چشم زخم

اعتقاد به چشم زخم و چشم شور که باعث آسیب می‌شود و باید از آن دوری کرد و در هراس بود. این اعتقاد از دیرباز در بین ایرانیان رایج بوده است چنانکه در *اوستا*، دیو چشم‌زخم «اغشی» نامیده شده است (الهامی، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۸). چشم زخم به خودی خود یک باور خرافی نیست، چراکه در قرآن کریم ریشه دارد. مفسران، آیه شریفه «وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ» (قلم: ۵۱) را مربوط به چشم زخم و دفع آن دانسته‌اند. چشم زخم در فرهنگ عامه، آزار گزنده‌ای است که گمان می‌رود از تأثیر نگاه کسی به انسان می‌رسد. طبق این باور کهن، نظر حسودان و نظر بدخواهان می‌تواند در چیزی یا کسی تأثیر داشته باشد و گاه در اعتقاد عامه ممکن است هر گونه حسن نظری در مورد شخص یا چیزی همین اثر را داشته

باشد (رضایی و ترکی هرچگانی، ۱۳۹۶، ص. ۵). سپند سوختن برای دفع نحوست ستارگان و رفع چشم زخم حاسدان و دور کردن جن و جادو نافع است (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ ص. ۹۹). یکی از راه‌های مهم دفع چشم زخم در دوره صفوی، دود کردن اسپند است. معمولاً یک مشت اسپند را برداشته و روی آتش می‌ریختند و در ضمن این عمل، اورادی را نیز بر زبان می‌آوردند و سپس ظرف اسپند را دور کسی که چشم زخم به او رسیده بود، می‌چرخاندند (رستمی و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۱۴۵). واعظ، با تأسی از پیشینیان و شعرای هم‌سبک و هم‌عصر خویش^۶ درخصوص این باور و عقیده قدیمی گوید:

هر گه آن مه، رخ نماید از پی دفع گزند می‌کند در مجمر دل عقده‌ها کار سپند
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۱۹۱)

۴- ۲- ۱۴. عزلت و عنقا (سیمرغ)

سیمرغ (عنقا) تنهاست و همدم و جفت ندارد (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ ص. ۶۷۸).

بسکه عنقا داشت عار از شهرت خود در جهان

در میان خلق نتوانست سر بیرون کند

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۰۲)

۴- ۲- ۱۵. آمدن رزق با پای خود

گر نه ما رزق خود از بی‌جوهری پیدا کنیم هر کجا باشیم، ما را رزق پیدا می‌کند

(همان، ص. ۲۰۳)

۴- ۲- ۱۶. سایه بال هما

همای مرغی است افسانه‌ای که گویند استخوان خورد و جانور نیاززاد و بر سر هر کس سایه افکند، پادشاه شود. در افسانه‌ها بسیار از او نام برده‌اند از جمله به این صورت که

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

در شهرها و ممالک هنگام انتخاب پادشاه این مرغ را به پرواز می‌آورده‌اند و بر سر هر کس که می‌نشست، او را پادشاه می‌کردند (عطار نیشابوری، ۱۳۷۴، ص. ۳۱۷).

فتنه می‌بارد ز ابر سایه بال هما سر برون کی عاقل از کنج قناعت می‌کند؟! (واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۰۵)

به ملک فقر خود را آن زمان فرمانروا بینی

که بر سر خاک به از سایه بال هما بینی

(همان، ص. ۴۰۲)

۴-۲-۱۷. جامه مصحف (قرآن) پوشیدن

خود را به نظر مردم به تکلیف صالح نمودن چه، هر که از ذمائم بر آمده، در محاسن اخلاق قدم می‌گذارد، و گویند: «اگر جامه مصحف بپوشد، باورم نیست، و بعضی به معنی قسم مصحف خوردن نوشته‌اند و این خطاست؛ بلکه بدین معنی مصحف خوردن است» (لاله تیک چند بهار، ۱۳۸۰، ج. ۱/ص. ۵۹۹). واعظ، هم‌نوا با شعرای هم‌سبک خویش^۷ درخصوص این باور عامه گوید:

کی دگر دیوانه ما با قبا سر می‌کند

جامه از مصحف اگر پوشد، که باور می‌کند؟!

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۰۷)

۴-۲-۱۸. حق نان و نمک نگه داشتن

ابوالفضل بیهقی در اثر ارزشمندش، تاریخ بیهقی، در داستان رنجش بونصر مشکان از امیر مسعود و مرگ وی گوید: «... من به دیوان آدم و رقعت پیش او نهادم و پیغام نخستین بدادم، خدمت کرد و لختی سکون گرفت. و بازگشت و مرا بخواند. چون نان خوردیم، خالی کرد و گفت: من دانم که این نه سخن امیر بود، حق صحبت و

ممالحتِ دیرینه نگاه دار و اگر آغاجی سخنِ دیگر گفته است و حجت گرفته تا با من
نگویی، بگوی تا ره کار بنگرم» (بیهقی، ۱۳۷۶، ج. ۳/ص. ۹۲۷).

هم کاسه با حلاوت عیش زمانه است

هر کس چو باده حق نمک گم نمی کند

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۰۸)

نیست بر گیرایی حق نمک زین به دلیل

کز نمک افزون شود گیرندگی شهباز را

(همان، ص. ۴۱۸)

۴ - ۲ - ۱۹. هما و استخوان

هما استخوان خوار است (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۱۱۴۰). واعظ، به تأسی از پیشینیان
و صائب^۸ در خصوص این باور عامیانه دیرین گوید:

سختی احوال باشد مایه فرخندگی استخوان حق سعادت بر هما می افکند

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۰۹)

۴ - ۲ - ۲۰. طفل (کودک) و سنگ و دیوانه

کودکان به دیوانه‌ها علاقه دارند. از بهلول پرسیدند که دیوانگی انسان دیوانه چه زمانی
باز می‌گردد؟ گفت بسته به تعداد کودکان دارد (سبزیان‌پور و جهانی، ۱۳۹۰، صص. ۲۰ -
۲۱). دیوانگان خود را بازیچه کودکان می‌کردند، مخصوصاً روزهای تعطیل که مکتب
خانه‌ها بسته بودند و بچه‌ها در کوچه و برزن بازی می‌کردند، یا روزهای عید و ایام بهار
که مردم از خانه‌ها بیرون بودند و در صحرا و دشت به کار می‌پرداختند، خود را به
دیوانگی می‌زدند که همه مردم دیوانگی آن‌ها را به چشم خود ببینند و باور بکنند.
کودکان نیز به محض اینکه این دیوانگان را می‌دیدند به دنبال آنان می‌دویدند و به آن‌ها
سنگ پرتاب می‌کردند و های و هویی راه انداخته از این ویرانه به آن ویرانه می‌رفتند و

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

هنگامه بر پا می‌شد (برومند سعید، ۱۳۸۳، ص. ۳۸۹). اویس قرنی - رحمه الله علیه - همی رفتی و کودکان سنگ همی انداختندی اندر وی، گفت: باری سنگ خُرد اندازید تا ساق من شکسته نشود که آنکه نماز بر پا نتوانم کرد. (غزالی، ۱۳۳۳، ص. ۴۴۴). واعظ، به تاسی از صائب^۹ در این خصوص گوید:

گیرم که کوهسار دهد سنگ آن قدر طفلان وفا به این همه دیوانه چون کنند؟!
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۱۰)

حلقه طفلان، حصار سنگ‌چینی بیش نیست

همچو مجنون ای دل دیوانه با صحرا بساز
(همان، ص. ۲۵۵)

۴-۲-۲۱. رشته بر انگشت بستن

چون چیزی را خواهند که فراموش نشود، و بر وقت به یاد باشد این عمل کنند (لاله تیک چند بهار، ۱۳۸۰، ج. ۲/ص. ۱۰۸۱). واعظ، هم‌نوا با شعرای هم‌سبک خویش^{۱۰} در این خصوص گوید:

تا فراموشش نگردد کار مردم ساختن رشته بر انگشت شاه از حلقه خاتم بود
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۱۳)

۴-۲-۲۲. مار و گنج

هر جا گنج باشد، مار هم هست. مار به دور گنج حلقه می‌زند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۹۹۷).

بد گهر، نیک به دنیار و به درهم نشود مار از داشتن گنج زر، آدم نشود
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۱۷)

۴ - ۲ - ۲۳. سلیمان و خاتم (نگین)

دلیل حکومت سلیمان بر جن و انس، وجود انگشتی (نگین) سلیمان بود که نگینی به وزن نیم‌دانگ داشت و بر آن اسم اعظم نقش شده بود. استاد پورداوود احتمال می‌دهد که نگین سلیمان، همان نگین جمشید (سورا) باشد. در قصص الانبیا نیشابوری می‌نویسد که داوود آن «نگین» که از آدم علیه‌السلام میراث مانده بود و باز بدو رسیده... به سلیمان داد معجزه او گشت». در *جوامع‌الحکایات* آمده است که سلیمان وقتی کودک بود به ده مسئله حکمی پاسخ داد و لذا داوود نگین نیابت را بدو بخشید. روزی دیوی به نام صخرجنی که به زشت‌رویی و بدبویی مشهور است، آن انگشتی را به حلیه ربود و در نتیجه چهل روز به جای سلیمان سلطنت کرد. عاقبت الامر این مشکل به تدبیر وزیر سلیمان، آصف بن برخیا، حل شد (شمیسا، ۱۳۸۶، ص. ۳۸۳).

حلقه کن نام خود ای پادشه کشور فقر
که سلیمانی این مُلک به خاتم نشود
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۱۷)

۴ - ۲ - ۲۴. مهتاب و کتان

ماهتاب، کتان (= قَصَب، جامه خیش، توزی) را فرسوده و پوسیده و پاره می‌کند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۹۳۷). گمان می‌کرده‌اند که نور ماه، جامه قَصَب و توزی و کتان را تباه می‌کند و بر عکس سبب رشد قوزه پنبه و استقامت بیشتر جامه کرباس می‌شود (مصفی، ۱۳۸۱، ص. ۶۹۴). در قدیم عقیده داشتند که کتان (قصب) در پرتو ماهتاب، می‌فرساید و پاره می‌شود. و در ادبیات فارسی و عربی این عقیده زمینه بسیاری از شعرها قرار گرفته است و گویا به تدریج هر نوع پارچه‌ای را چنین می‌پنداشته‌اند (قانونی و غلامحسینی، ۱۳۹۴، ص. ۸). واعظ، به تبعیت از پیشینیان و هم‌نوا با شعرای هم‌سبک خویش^{۱۱} در خصوص این باور عامیانه دیرین گوید:

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

واعظ سفید پیش رخس گردد آفتاب کتان سفید اگر بر مهتاب می شود

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۱۸)

۴ - ۲ - ۲۵. بخار شدن آب دریا و بارش باران

می کند کوچک، بزرگان را تلاش سروری خویشان را بحر چون بالا برد، باران شود

(همان، ص. ۲۱۶)

۴ - ۲ - ۲۶. آسان شدن مشکل از راه صبر

واعظ، با تأسی از حدیث معروف نبوی: «الصبرُ مفتاحُ الفرج» (توحیدیان، ۱۴۰۱، ص. ۱۵۷) و کلام و حکمت امیرالمؤمنین حضرت علی (ع): «والصبرُ من أسبابِ الظَّفَر» (همان، ص. ۱۵۷) و به تبعیت از کلیم کاشانی و صائب^{۱۲} معتقد به این باور دیرین عامه است که از راه صبر مشکل آسان می شود:

با صبوری کارهای مشکل آسان می شود

درد چون با صبر معجون گشت، درمان می شود

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۲۲)

۴ - ۲ - ۲۷. ارزش و اهمیت سفر

واعظ، به تأسی از سعدی و شعرای هم سبک خویش^{۱۳} در ارزش سفر، با بهره گیری از پدیده هنری و ادبی اسلوب معادله، به عنوان باور عامه گوید:

می کند واعظ، سفر افزون بهای مرد را می فزاید قیمت گوهر چو غلتان می شود

(همان، ص. ۲۲۳)

در جای دیگر با استفاده از اسلوب معادله می گوید:

سفر برون برد از طبع مرد خامی ها کباب پخته نگردد مگر به گردیدن

(همان، ص. ۳۳۴)

۴ - ۲ - ۲۸. همان قدر که ستم می کنی، ستم می بینی

همان قدر که ستم می کنی، ستم بینی به قدر زور کمان، زور بر کمان آید
(همان، ص. ۲۲۷)

۴ - ۲ - ۲۹. ظالم از دست مظلوم خلاصی ندارد

واعظ، با تأسی از صائب^{۱۴} معتقد به این باور عامه است که ظالم از دست مظلوم رهایی ندارد:

ز چنگ خجالت مظلوم، چون رهد ظالم؟ اگر نه پای مکافات در میان آید؟!
(همان، ص. ۲۲۷)

۴ - ۲ - ۳۰. دیوانه و زنجیر

در زمان‌های قدیم دیوانه را به زنجیر می بستند تا آزاری به کسی نرساند. البته در عمل دیوانگان کاری به کار کسی نداشتند، ولی چون بیش از حد و غالباً به اندازه حیوان مورد ضرب و شتم واقع می شدند گاهی مجبور می شدند به عنوان دفاع از خویش حمله و هجومی نیز داشته باشند. زنجیر مانع شور و جنون دیوانگان نمی شود؛ بلکه آنان را بیشتر به ابراز شور و عشق وا می دارد. دیوانه عاشق زنجیر است، زنجیر را نعمتی می داند که شکرگزاری از آن بر دیوانه واجب است (فرشباغیان صافی، ۱۳۸۴، ص. ۲۰).
واعظ، با تأسی از صائب^{۱۵} در خصوص این باور عامه گوید:

چنان با شورش دیوانگی آمیختم خود را

که خونم در شهادت از رگ زنجیر می آید

ز خود این بند بگسل، گر جنون کامل داری

که بوی عقل ای دیوانه، از زنجیر می آید

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۲۸)

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

۴ - ۲ - ۳۱. برخاستن طوفان نوح از تنور پیرزن

طوفان نوح از تنور زن نوح که پیرزنی بود ساکن کوفه، آغاز شد (شمیسا، ۱۳۸۶، ص. ۶۶۴). نوح به زمین کوفه و به خانه او اندر یکی تنور بود آهنین و چنین گویند که تنور، تنور آدم بوده بود. خدای عزوجل با نوح وعده کرده بود که علامت عذاب آن است که زن تو همی نان پزد آب از دره تنور بر جوشد (همان، ص. ۶۶۴، ج ۳/ص. ۷۳۰).
از شور این دل تنگ، ای مدعی حذر کن
از جوشش تنوری، عالم خراب گردید
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۳۳)

۴ - ۲ - ۳۲. لذیذ شدن طعام بی مزه از اشتها

از حرص گشته کام جهان پیش ما لذیذ
سازد طعام بی مزه را اشتها لذیذ
(همان، ص. ۲۳۵)

۴ - ۲ - ۳۳. لذیذ بودن شوربا با نمک

بی شور عشق، کسی بری از فقر لذتی؟
ز آن رو که بی نمک نشود شوربا لذیذ
(همان، ص. ۲۳۵)

۴ - ۲ - ۳۴. مالداري و خست

بهم فشردن دست صدف، بس است دلیل
که مالداري بسيار، خست آرد بار
(همان، ص. ۲۳۸)

۴ - ۲ - ۳۵. خضر و عمر دراز

خضر(ع)، مظهر دانایی و خدمندی و رازداری و رهبری است که به حکم آیه مبارکه «... آتیناه رحمه من عندنا و علمناه من لدنا علماً»، مباحی به عنایت مخصوص و رحمت و تعلیم خداوند شده و به زلال معرفت که در ژرفنای ظلمات ریاضت و مجاهدت جاری است، دست یافته و با نوشیدن آب حیات، به زندگانی جاویدان رسیده و عمر دراز یافته و راهنما و مونس و مددکار اولیا در همه دورانها شده است (رزمجو، ۱۳۶۸، ص. ۲۱۳)

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۲، شماره ۶۰، بهمن و اسفند ۱۴۰۳

۲۹۶). واعظ، با تأسی از صائب تبریزی^{۱۶} و با مخالف خوانی و هنجارشکنی درخصوص مضمون کلیشه‌ای آب حیات و عمر دراز و جاویدان حضرت خضر گوید:

نیک نامان، فارغند از منت عمر دراز زنده جاوید را، با چشمه حیوان چه کار؟!
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۳۹)

۴- ۲- ۳۶. افزونی مال و افزونی حرص

هر قدر افزون شود زر، بیشتر نالد حریص در پُری دارد، نی انبات سوز و زاری بیشتر
(همان، ص. ۲۴۴)

۴- ۲- ۳۷. بیماری و پرهیز

بهر بیماران، دوایی بهتر از پرهیز نیست یابد ایمان صحت از پرهیزگاری بیشتر
(همان، ص. ۲۴۵)

۴- ۲- ۳۸. ناگواری آب سنگین

سبک روحی طلب، تا تشنه وصلت بود هر کس
گوارا نیست هر آبی که در وزن است سنگین‌تر
(همان، ص. ۲۴۶)

۴- ۲- ۳۹. هر کس به مقدار بدی مکافات می یابد

به مقدار بدی، هر کس مکافات بدی یابد
بود هر چند با ما خصم بد گوهر بتر، بهتر
(همان، ص. ۲۴۷)

۴- ۲- ۴۰. باور و اعتقاد به زن بودن دنیا

واعظ، با تأسی از شعرای پیشین^{۱۷} دنیا را همچون زنی تصور می‌کند:
ز روز و شب زده چین بر جبین از آن زن دنیا
که هر دو روز نشیند به مرگ شوهر دیگر
(همان، ص. ۲۵۰)

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

جهان زنی است به خون تو چشم کرده سیاه

به غیر موج بلا نیست زلف پر چینش

(همان، ص. ۲۷۲)

۴ - ۲ - ۴۱. کم‌گویی

از دیگر پندها و اندرزها و باورهای عامه دیرینی، که از ایران قبل از اسلام، به‌خصوص عصر ساسانی، به یادگار مانده است و شعرا و نویسندگان از ابتدای شعر و ادب فارسی تا به حال، مخاطبان را بدان دعوت کرده‌اند، پندهای مربوط به آداب سخن گفتن است: فواید خاموشی، گوش به دانا سپردن، گفتار فصیح دانشی گفتن، بردباری در شنیدن سخنان دیگران، سنجیده‌گویی و دل کسی را با کلام خود نیاززدن است (ر.ک. مشرف، ۱۳۸۹، ص. ۶۳). واعظ قزوینی، با تأسی از نظامی گنجوی و سعدی^{۱۸} درخصوص این باور عامیانه قدیمی می‌گوید:

هرزه نالان بوتۀ تیر تعرض می شوند

خواهی ار بسیار گو باشی، به حرف کم بساز

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۵۶)

کم گو که سخن بود چو دُر مکنون گردد ز کمی قیمت این دُر افزون
تنگی ز دهن از آن پسندیده بود تا حرف از آن شمرده آید بیرون

(همان، ص. ۵۷۱)

ابیات فوق اشاره دارد به مثل معروف: «خیر الکلام ما قلّ و دلّ» (توحیدیان، ۱۴۰۱،

ص. ۱۷۱).

۴ - ۲ - ۴۲. خضر و آب حیات

خضر و الیاس و اسکندر در طلب آب حیات به ظلمات می‌روند. خضر و الیاس از چشمه حیوان (آب بقاء، آب حیات، آب زندگانی، زلال خضر، زلال زندگی) می‌نوشند و

عمر جاویدان می‌یابند، اما هنگامی که اسکندر می‌خواهد از آب حیات بنوشد، ناگهان چشمه از نظرش ناپدید می‌شود. چشمه حیات در صخره‌ای موسوم به صخره موسی کنار مجمع‌البحرین بوده است (شمیسا، ۱۳۸۶، ص. ۲۸۳).

چو خضر، ساخته آب حیاتی گریه مرا
که هر کجا رسدم پای، گردد آنجا سبز
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۵۶)

۴ - ۲ - ۴۳. ناخن بر یکدیگر زدن و به هم زدن

در میان دو کس جنگ انداختن است (لاله تیک چندبهار، ۱۳۸۰، ج. ۳/ص. ۱۹۹۰).
واعظ، به تاسی از شعرای هم‌سبک خویش^{۱۹} گوید:

وقت نزاع، جان و دل از بهر غارتش
ناخن به هم زند ز دو ابرو اشارتش
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۶۸)

۴ - ۲ - ۴۴. کمر بستن جوزا

گاهی مراد از جوزا، صورت فلکی جبار (قدم الجبار) است، در این صورت شکل او را به صورت مردی کمر بسته و شمشیر بر دست گرفته تخیل کرده‌اند. کمر او را «نطاق» خوانند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ص. ۳۲۸). جبار (= بزرگ منش)، از صورت‌های بزرگ نیمکره شمالی است. جبار به صورت مردی است با حمایل یا کمر شمشیر، ایستاده و له دست راست عصایی، تعداد ستارگان جبار، سی و هشت (به رصد قدیم) و سه ستاره بسیار درخشان در کمر آن هستند که منطقه الجوزا یا نطاق الجوزا را تشکیل می‌دهند (مصفی، ۱۳۸۱، ص. ۱۵۶). واعظ، با تاسی از حافظ^{۲۰}، درخصوص این باور و اعتقاد نجومی گوید:

شهی که بسته چو جوزا کمر به جباری
بنات نعش شود دو روز پرویش
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۷۲)

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

۴ - ۲ - ۴۵. به هوش آمدن با گلاب

به اشخاص خواب‌آلوده یا کسانی که از هوش می‌رفتند، گلاب می‌زدند تا به هوش آیند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۹۷۹). واعظ، با تأسی از حافظ شیرازی^{۲۱} درخصوص این باور عامه قدیمی گوید:

ای آنکه برده غفلت دنیا تو را ز هوش
بر روی دل چرا نقشانی گلاب و عطر
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۷۹)

۴ - ۲ - ۴۶. راندن دیو و شیطان با شهاب

دیوها (شیاطین) برای شنیدن اخبار الهی به آسمان یورش می‌برند، اما به وسیله شهاب ثاقب، رانده می‌شوند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ص. ۵۰۰). واعظ، با تأسی از پیشینیان^{۲۲} درخصوص این باور دیرین عامه گوید:

این دیو نفس بـدرگ وارونه‌کار را
از خویش دور ساز، به تیر شهاب و عطر
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۷۹)

۴ - ۲ - ۴۷. غول و گمراهی

نوعی از دیوان زشت که مردم را در صحراها هلاک کند و به هر شکل که بخواهد درآید و مردم را در بیابان به اسم بخواند و از راه برد (یا حقی، ۱۳۷۵، ص. ۳۱۶).
برده است غول طول امل، خوش تو را ز ره

راهی به حق بجوی به بانگ درای و عطر

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۲۸۰)

۴ - ۲ - ۴۸. سرو و قمری (فاخته)

قمری (فاخته) عاشق درخت سرو است (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۶۳۴). واعظ، با تأسی از صائب^{۲۳} گوید:

شدم در مکتب دل تا گلستان خوان حسن او

چو قُمری سطر سرو قامت او را روان کردم

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۰۰)

۴ - ۲ - ۴۹. مصحف (قرآن) و فال

واعظ، به تاسی از صائب تبریزی^{۲۴} درخصوص باور عامیانه قدیمی فال گشودن از مصحف (قرآن) می گوید:

از وحشتی که داری، حرف رخت نیاید در مصحف نکویسی، هرگز به فال مردم (همان، ص. ۳۰۱)

۴ - ۲ - ۵۰. جغد و ویرانه

جغد یا بوم پرنده‌ای است که در خرابه‌ها زندگی می‌کند و به شومی معروف است (در تاریخ پیش از اسلام ایران پرنده میمونی است). در مقاتل امینی نجفی آمده است که جغد، بعد از حادثه کربلا، خرابه‌نشین و مشغول نوحه شد (شمیسا، ۱۳۷۷، ج ۱/ص. ۳۱۰). جغد، شوم است و در خرابه جای دارد. مطابق روایات کهن ایرانی جغد - بر عکس آنچه در باور عامه است - پرنده‌ای است میمون و اوستا را از بردارد و وقتی آن را می‌خواند شیاطین به وحشت می‌افتند، اما در فرهنگ اسلامی به نحوست مشهور است (یاحقی، ۱۳۷۵، ص. ۱۶۴).

سعادت چیست، غیر از راحت خلق جهان جستن

شود جغدم اگر مهمان، بشو گو خانه ویرانم

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۰۷)

۴ - ۲ - ۵۱. بستن چشم پرنده باز

باز را برای شکار پرندگان دیگر تربیت می‌کردند و به هنگام شکار آموختن چشم‌هایش را می‌دوختند و نیز پیش از پراندنش در شکارگاه چشم‌هایش را بسته می‌داشتند (سعدی، ۱۳۷۵، ص. ۲۱۰).

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

منظور ما ز ترک جهان، نیست جز جهان چون باز بهر صید بود، چشم بستنم
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۰۷)

۴- ۲- ۵۲. صندل و رفع درد سر

صندل: درختی کوچک که از قدیم چوب آن مصرف دارویی داشته است. به خصوص برای آماس جگر و معده و درد سر. مالیدن صندل را با گلاب و کمی کافور بر پیشانی برای رفع درد سر مؤثر می‌دانسته‌اند (سعدی، ۱۳۷۴، ص. ۴۶۷).

ندهد حاجتشان، راه به تصدیع کسی بار صندل نکشد، دردسر درویشان
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۲۰)

می‌کند درد سر دولت ز فرط اشتیاق جبهه کرسی نشینان جهان را صندلی
(همان، ص. ۳۹۰)

۴- ۲- ۵۳. خنده و زعفران

به اعتقاد قدما خوردن زعفران باعث خنده و شادی می‌شود و اگر زیاد خورده شود، ممکن است آدمی از شدت خنده هلاک شود (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ص. ۵۵۹).

به این سامان چه ساز عیش دیگر می‌توان کردن

که باید دستگردان خنده را از زعفران کردن

(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۲۸)

۴- ۲- ۵۴. کم شدن شیر از ندوشیدن

ز بُخل خرج، ره دخل بسته می‌گردد که شیر پستان کم گردد از ندوشیدن

(همان، ص. ۳۳۴)

۴- ۲- ۵۵. خورشید و معدن گوهر

به جود آمدن معادن بر اثر تابش آفتاب است. آفتاب به سنگ می‌تابد و سنگ‌های

مستعد تبدیل به احجار کریمه می‌شوند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ص. ۵۰).

در معدن کمال ز خورشید لطف تو
گوهر شدم، یگانه شدم، قیمتم بده
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۵۶)

۴ - ۲ - ۵۶. کودک (طفل) و نی سواری

طفلان نی یا شاخه‌ای را میان دو پا گذاشته و گوشه دامن را به‌مثابه افسار گرفته و به زعم خود اسب سواری می‌کردند (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۲/ص. ۸۱۰). واعظ، به تبعیت از شعرای پیشین و هم‌نوا با شعرای هم‌سبک خویش^{۲۵} درخصوص این باور دیرین عامه گوید:

دوران عشرت ما، ایام کودکی بود
طی گشت منزل عیش، در وقت نی سواری
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۶۷)

۴ - ۲ - ۵۷. پنهان بودن پری از مردم

پری دیده نمی‌شود و از چشم آدمی پنهان است (شمیسا، ۱۳۷۷، ج. ۱/ص. ۲۲۸).
گوشه‌گیری مرد را مقبول دل‌ها می‌کند
آدمی از خلق چون پنهان شود گردد پری
(واعظ قزوینی، ۱۳۵۹، ص. ۳۷۳)

۵. نتیجه

ملا محمد رفیع قزوینی، متخلص به واعظ، از شعرای بنام و صاحب سبک عصر صفوی در قرن یازدهم هجری است که همسو و هم‌عقیده با دیگر شعرای هم‌عصر و هم‌سبک خویش، نظیر: صائب تبریزی و دیگران، تخت و مکتب کوچه و بازار را به تخت و مکتب شاهانه ترجیح داده و با استفاده از زبان جدید (زبان عامه مردم)، به بیان شادی‌ها، آلام درونی، عادات، سنن، افسانه‌ها، عقاید و آداب و رسوم مردم زمانه خویش که در ادبیات عامه این مرز و بوم کهن ریشه دارد، پرداخته است. در این پژوهش، اکثر باورهای عامه دیوان اشعار واعظ، در محدوده غزلیات، ابیات پراکنده و رباعیات شاعر

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

از اول تا آخر استخراج شده و با ذکر شواهد مثالی از متون نظم و نثر پیشین و شعرای هم‌عصر شاعر و شعرای بعد از وی، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در اشعار شعرای صفوی باورها و عقایدی به چشم می‌خورد که در اشعار شعرای پیشین نمود و نشانه از آن باورها و عقاید نمی‌توان به دست داد. واعظ قزوینی با تأسی از پیشینیان و شعرای هم‌سبک خویش، در اشعارش باورهای عامه را به اشکال مختلف به تصویر کشیده است. با تفحص در اشعار واعظ، به‌خصوص غزلیات وی، می‌توان دریافت که هم‌نوا با شعرای سبک هندی، نظیر صائب تبریزی، باورهای عامه به‌دلیل ارتباط افقی ابیات غزل و بهره‌گیری از عنصر خیال تمثیل (اسلوب معادله) بازتاب بسیار گسترده‌ای دارد که این خصیصه بارز سبکی، یگانه وجه نوآوری شاعر در ارائه باورهای عامه در مقام مقایسه با شعرای پیشین است.

پی‌نوشت‌ها

۱. از رفیقان موافق شوق می‌گردد زیاد
می‌کند باد بهار آتش عنان دیوانه را
(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۱/ص. ۱۱۵)
- سلیم آنگونه افزایش جنون را
که گویی روی او روی بهار است
(سلیم تهرانی، ۱۳۴۹، ص. ۶۹)
- نجیر بخیه، زخم دل از جوش خون گسیخت
دیوانه را بهار، جنون بیش می‌شود
(زاهد تبریزی، ۱۳۸۹، ص. ۱۵۰)
- چگونه شهره به رسوایی جهان نشوم
که من جنونی و فصل بهار نزدیک است
(ناظم هروی، ۱۳۷۴، ص. ۷۱)
- به چشم آنکه جنون در بهارش افزایش
طراوت گل باغ است خار صحرا را
(فانی کشمیری، ۱۳۴۲، ص. ۱۴)

نوبهار آمد که در شور افکند دیوانه را می‌دهم چون گل به تاراج نسیمی خانه را
(دانش مشهدی، ۱۳۷۸، ص. ۴۸)

۲. نام تو را ز من نگریزد، چرا؟ بدانک گه گه کنند پاک به خاکستر آینه
(خاقانی، ۱۳۷۴، ص. ۳۹۹)

ساکن گلخن شدم تا صاف کردم سینه را دادم از خاکستر گلخن صفا آینه را
(وحشی بافقی، ۱۳۷۷، ص. ۸)

به حاجت حسن هر چیزی شود ظاهر که آینه

نگردد تا سیه دل، قدر خاکستر نمی‌داند

(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۳، ص. ۱۵۲۹)

۳. سرنوشت خود توان خواند از خط پیشانیش ملاً ابرو شاه بیت مطلع انوار اوست
(دانش مشهدی، ۱۳۷۸، ص. ۶۵)

بندگی را در ره خدمت ز بس شایسته‌ام می‌شود داغ غلامی خط پیشانی مرا
(کلیم کاشانی، ۱۳۸۷، ص. ۱۱)

۴. ماتم فرهاد، کوه بیستون را سرمه داد بی هم آوازی، نفس از دل کشیدن مشکل است
(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۲، ص. ۵۲۵)

۵. اندر دهان عقیق گرفتیم ز تشنگی بر یاد بزم خسرو، بگداخت چون شراب
(مختاری غزنوی، ۱۳۸۲، ص. ۲۲)

بس خون که کند در جگر چشمه حیوان از صبر عقیقی که مرا زیر زبان است
(همان، ص. ۱۰۴۸)

۶. چنان در می‌رمید از دوست و دشمن که جادو از سپند و دیو از آهن
(نظامی گنجوی، ۱۳۸۶، ص. ۳۰۴)

ز چشم بد رخ خوب تو را گزند مباد سرود بزم تو جز نغمه سپند مباد
(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۴، ص. ۱۷۶۵)

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

۷. نه جیب عشق چنان چاک کرده‌ام که به ترکش

قیبا ز مصحف اگر پوشم اعتماد کند کس

(شانی تکلو، ۱۳۹۰، ص. ۴۵۹)

دور خط هم کس وفا باور از آن دلبر نکرد

جامه از مصحف رخس پوشید و کس باور نکرد

(تأثیر تبریزی، ۱۳۷۳، ص. ۷۵۶)

۸. همای بر همه مرغان از آن شرف دارد که استخوان خورد و جانور نیآزارد

(سعدی، ۱۳۷۴، ب، ص. ۶۹)

همایی چون تو عالیقدر حریص استخوان تا کسی دریغ آن سایه همت که بر نااهل افکندی

(حافظ شیرازی، ۱۳۷۴، ص. ۳۳۶)

ندارد چشم احسان از خسیسان همت قانع محال است استخوان را از دهان سگ هما گیرد

(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۳، ص. ۱۴۴۵)

۹. دامن دشتی اگر می‌بود چون مجنون مرا بهر طفلان جمع می‌کردم به دامن سنگ را

(همان، ج. ۱، ص. ۵۴)

۱۰. غافل مشو ز مرگ که در چشم اهل هوش موی سفید، رشته به انگشت بستن است

(همان، ج. ۲، ص. ۹۴۷)

از شکست کشتی ما ناگهی یاد آورد رشته‌های موج بر انگشت طوفان بسته‌ایم

(کلیم کاشانی، ۱۳۸۷، ص. ۲۸۳)

۱۱. از نام تو بگذارد بدخواه تو گویی ماه است مگر نام تو بد خواست کتان

(ناصر خسرو قبادیانی، ۱۳۸۰، ص. ۴۰۷)

چرخ پیش همت تو همچو باطل پیش حق فتنه پیش باس تو همچون قصب در ماهتاب

(انوری، ۱۳۷۶، ص. ۲۴)

خرد به زور می ناب بر نمی‌آید کتان ز عهده مهتاب بر نمی‌آید

(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۴، ص. ۱۹۳۰)

۱۲. بستگی در کار هر کس هست، بگشاید به صبر

یک کلید است و هزاران قفل از آن وا می‌شود

(کلیم کاشانی، ۱۳۸۷، ص. ۲۰۴)

که این کلید به هر قفل راست می‌آید

به صبر مشکل عالم تمام بگشاید

(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص. ۱۹۲۳)

صوفی نشود صافی، تا در نکشد جامی

۱۳. بسیار سفر باید، تا پخته شود خامی

(سعدی، ۱۳۷۴ الف، ص. ۷۸۰)

می‌شود کاسه گِل، ساخته از گردیدن

می‌برد ره به کمال، آدم خاکی ز سفر

(غنی کشمیری، ۱۳۶۲، ص. ۱۵۴)

پیش از نشانه خیزد، از دل فغان کمان را

۱۴. از تیر آه مظلوم، ظالم امان نیابد

(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص. ۴۰۷)

آب لزد آتش سودای من زنجیر را

۱۵. نیست مجنون مرا پروایی از بند گران

(همان، ص. ۱، ج ۱، ص. ۳۷)

وای بر خضر، که زندانی عمر ابد است

۱۶. ما از این هستی ده روزه به تنگ آمده‌ایم

(همان، ج ۲، ص. ۷۱۸)

کس را ز خوب و زشت به جان زینهار نیست

۱۷. دنیا زنی است زانیه شوی کش کزو

(همام تبریزی، ۱۳۷۰، ص. ۵۳)

کاین عروسی است که در عقد بسی داماد است

دل درین پیرزن عشوه‌گر دهر مبند

(خواجوی کرمانی، ۱۳۶۹، ص. ۳۸۰)

که این عجز عروس هزار داماد است

مجو درستی عهد ز جهان سست نهاد

(حافظ شیرازی، ۱۳۷۴، ص. ۱۱۴)

کم گفتن هر سخن صواب است

۱۸. با اینکه سخن به لطف آب است

از خوردن پُر، ملال خیزد

آب ار چه همه زلال خیزد

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

- کم گوی و گزیده گوی چون دُرّ
تا ز اندک تو، جهان شود پر
(نظامی گنجوی، ۱۳۸۵، ص. ۴۱)
- سعدیا! قصّه ختم کن به دعا
اِنَّ خَيْرَ الْكَلَامِ قَلٌّ وَ دَلٌّ
(سعدی شیرازی، ۱۳۷۴ الف، ص. ۹۱۷)
۱۹. تا میان بلبل و قمری شود غوغا بلند
می زند ناخن به هم از باد در گلزار گل
(وحشی بافقی، ۱۳۷۷، ص. ۲۲۸)
- چو مژگان هر دو عالم راه بهم افکند از شوخی
همان ناخن زند بر یکدگر، چشم سخن سازش
(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۵، ص. ۲۳۸۴)
۲۰. جوزا سحر نهاد حمایل برابرم
یعنی غلام شاهم و سوگند می خورم
(حافظ شیرازی، ۱۳۷۴، ص. ۲۷۰)
۲۱. به روی ما زن از ساغر گلابی
که خواب آلوده ایم ای بخت بیدار
(همان، ص. ۲۲۴)
۲۲. بنگر به ستاره که بتازد سپس دیو
چون زرّ گدازیده که بر قیر چکانیش
(ناصر خسرو قبادیانی، ۱۳۸۰، ص. ۲۹۹)
- پادشاه کامکار آن باشد که براق همتش اوج کیوان را بسپرد و شهاب صولتش، دیو فتنه را بسوزد
(نصرالله منشی، ۱۳۸۲، ص. ۱۷۵).
- ز رقیب دیوسیرت، به خدای خود پناهم
مگر آن شهاب ثاقب مددی دهد خدا را
(حافظ شیرازی، ۱۳۷۴، ص. ۹۹)
۲۳. هر که چون قمری به طوق بندگی گردن نهاد
از ریاض آفرینش، همچو سرو آزاد رفت
(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۲، ص. ۶۸۱)
۲۴. اعتقاد تو به زر، بیشتر از اعجازست
فال مصحف، پی تذهیب طلا می بینی
(همان، ج. ۶، ص. ۳۳۳۵)
۲۵. مردان دین چه عذر نهندم که طفل وار
از نی کنم ستور و به هرا برآورم
(خاقانی، ۱۳۷۴، ص. .)

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۲، شماره ۶۰، بهمن و اسفند ۱۴۰۳

ز تار و پود جهان آگهیم با طفلی
دویده است به هر کوچه نی سواری ما
(صائب تبریزی، ۱۳۷۵، ج. ۱/ ص. ۳۲۴)

منابع

قرآن کریم.

آرزو، س. (۱۳۸۵). *تذکره مجمع التفاضل*. ج سوم. به کوشش م. سرفراز ظفر. با همکاری دکتر ز. علی خان اسلام آباد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان - اسلام آباد.

الهامی، ف. (۱۳۸۶). *انعکاس باورهای عامیانه و عقاید خرافی در شعر نظامی*. پیک نور، ۳ (ویژه زبان و ادبیات فارسی)، ۱۰۴-۱۱۴.

انوری (۱۳۷۶). *دیوان انوری*. ج اول. به کوشش م.ت. مدرس رضوی، تهران: علمی و فرهنگی. بابایی، ل. (۱۴۰۲). *تحلیل ادبیات تعلیمی و کارکردهای آن در شعر واعظ قزوین*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس شهید مفتح شهر ری.

برومند سعید، ج. (۱۳۸۳). *آیین عشق دفتر نخست*. کرمان: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

بیهقی (۱۳۷۶). *تاریخ بیهقی*. ج سوم. به کوشش: خ. خطیب رهبر. تهران: مهتاب.

تأثیر تبریزی، م. (۱۳۷۳). *دیوان، تصحیح: ا.پ. اجلالی*. تهران: نشر دانشگاهی.

توحیدیان، ر. (۱۳۹۲). *تناقض‌گویی در شعر بیدل دهلوی*. پژوهش‌های ادبی و بلاغی، ۵، ۱-۳۰.

توحیدیان، ر. (۱۴۰۱). *بازتاب امثال و حکم عربی و فارسی در آینه قصاید و غزلیات و قطعات تقی دانش*. زیبایی‌شناسی ادبی، ۵۴، ۱۴۱-۱۸۲.

حافظ، ش. (۱۳۷۴). *دیوان*. با مجموعه تعلیقات و حواشی علامه م. قزوینی، به اهتمام: ع. جریزه دار. تهران: اساطیر.

خاقانی شروانی (۱۳۷۴). *دیوان*. به کوشش ض. سجادی. تهران: زوار.

خسروی، ح. (۱۳۹۷). *بازشناسی ویژگی‌های سبک هندی، پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی*. دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، ۱(۳۱)، ۷۵-۱۰۶.

بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان

خلف تبریزی، م. (برهان). (بی تا). فرهنگ فارسی برهان قاطع. دو جلدی. به کوشش: م. سعیدی پور. بی جا: بی نا.

خواجوی کرمانی (۱۳۶۹). دیوان اشعار. به اهتمام و تصحیح: ا. سهیلی خوانساری. تهران: پاژنگ.

خوشگو، ب. (۱۳۸۹). سفینه خوشگو. دفتر دوم، تصحیح: س. اصغر. تهران: کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

دانش مشهدی، م. (۱۳۷۸). دیوان. به تصحیح م. قهرمان. مشهد: عاشورا.

راوندی، م. (۱۳۵۶). تاریخ اجتماعی ایران. ۲ جلدی. ج ۱. تهران: امیرکبیر.

رزمجو، ح. (۱۳۶۸). انسان آرمانی و کامل در ادبیات حماسی و عرفانی فارسی. تهران: امیرکبیر.

رستمی، م و همکاران (۱۴۰۲). بازتاب خرافه گرایی و مؤلفه های آن در شعر شاعران عصر صفوی. نشریه سبک شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، ۱۴، ۱۶۰-۱۴۱

رضایی، ح.، و ترکی هرچگانی، ن. (۱۳۹۶). بازتاب باورها و فرهنگ عامیانه در دیوان عثمان مختاری. نهمین همایش ملی پژوهش های زبان و ادبیات فارسی، اسفندماه، صص ۱-۱۶.

زاهد تبریزی، م. (۱۳۸۹). دیوان. با مقدمه و تصحیح: ع. واثق عباسی و س. مراد قلی. زاهدان: انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان.

سبزیان پور، و.، جهانی، ه. (۱۳۹۰). سیمای کودکان در آیینۀ امثال و ادب فارسی. کتاب ماه کودک و نوجوان، ۱۶۹، ۱۸-۳۲.

سرخوش لاهوری، م. (۱۳۸۹). کلمات الشعراء. تصحیح: ع.ر. قزوه. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.

سعدی (۱۳۷۴ الف). متن کامل کتبات. مطابق نسخه تصحیح شده م. ع. فروغی (ذکاء الملک). مقدمه و شرح حال: ج. همایی. حواشی: م. علمی (درویش). تهران: جاویدان.

سعدی (۱۳۷۴ ب). گلستان، تصحیح: غ. م. یوسفی، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.

سعدی (۱۳۷۵). بوستان سعدی (سعدی نامه). تصحیح: غ. ح. یوسفی. تهران: خوارزمی.

- سلیم تهرانی (۱۳۴۹). *دیوان کامل*. به تصحیح و اهتمام: ر. رضا. تهران: ابن سینا.
- شانی تکلّو (۱۳۹۰). *دیوان*. تصحیح: ا. ب. کریمی. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- شمیسا، س. (۱۳۷۷). *فرهنگ اشارات ادبیات فارسی*. دو جلدی. تهران: فردوس.
- شمیسا، س. (۱۳۸۶). *فرهنگ تلمیحات*. تهران: میترا.
- صائب تبریزی (۱۳۷۵). *دیوان*. شش جلدی. به کوشش محمد قهرمان. تهران: علمی و فرهنگی.
- طوسی، خ. ن. (۱۳۶۳). *تنسوخنامه ایلیخانی*. تهران: اطلاعات.
- عطار نیشابوری (۱۳۷۴). *منطق الطیر*. به اهتمام: ص. گوهرین. تهران: علمی و فرهنگی.
- علیمی، م و همکاران (۱۳۹۹). *بررسی تداعی معانی براساس فنون بدیعی در اشعار واعظ قزوینی. زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج، ۴۵، ۶۷-۹۰.*
- غزالی طوسی، ا. (۱۳۳۳). *کیمیای سعادت*. تهران: کتابخانه مرکزی.
- غنی کشمیری (۱۳۶۲). *دیوان*. به کوشش: ا. کریمی. تهران: انتشارات ما.
- فانی کشمیری، م. (۱۳۴۲). *دیوان*. گردآوری و تصحیح و حواشی از: گ. ل. تیکو. با مقدمه: س. نفیسی. تهران: انتشارات انجمن ایران و هند.
- فرشبیایان صافی، ا. (۱۳۸۴). *شکوه جنون در دیوان صائب. فصلنامه ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی، ۳، ۱-۲۹.*
- قانونی، ح.، و غلامحسینی، پ. (۱۳۹۴). *انعکاس طیف‌هایی از ادبیات عامیانه (ضرب‌المثل‌ها و خرافات) در شعر کلاسیک (با تکیه و تأکید بر اشعار انوری)*. *مجموعه مقاله‌های دهمین همایش بین‌المللی ترویج زبان و ادب فارسی، ۴-۶ شهریور، ۱-۱۴.*
- قانونی، ح.، و غلامحسینی، پ. (۱۳۹۶). *ادبیات عامه و بازتاب آن در رمان‌های جلال آل احمد*. *مطالعات زبانی و بلاغی دانشگاه سمنان، ۱۵، ۱۱۷-۱۴۰.*
- کلیم کاشانی (۱۳۸۷). *دیوان*. تصحیح و مقدمه: ح. پرتو بیضایی. بازخوانی و ویرایش: س. م. آثار جوی. تهران: انتشارات سنایی.
- گلچین معانی، ا. (۱۳۷۳). *فرهنگ اشعار صائب*. دو جلدی. تهران: امیر کبیر.

- بررسی و تحلیل باورهای عامه در اشعار واعظ قزوینی _____ رجب توحیدیان
- گوپاموی، م. (۱۳۸۷). *تذکره نتایج الافکار. تصحیح و تعلیق: ی. ب. باباپور*. قم: مجمع ذخائر اسلامی.
- لاله تیک چند بهار (۱۳۸۰). *بهار عجم (۳ جلدی)*. تصحیح: کاظم دزفولیان. تهران: طلایه.
- محمدی، م. (۱۳۷۴). *بیگانه مثل معنی*. تهران: میترا.
- مختاری غزنوی، ع. (۱۳۸۲). *دیوان*. به اهتمام: ج. همایی. تهران: علمی و فرهنگی.
- مشرّف، م. (۱۳۸۹). *جستارهایی در ادبیات تعلیمی ایران*. تهران: سخن.
- مصطفی، ا. (۱۳۸۱). *فرهنگ اصطلاحات نجومی*. تهران: پژوهشگاه و مطالعات فرهنگی.
- مطلبی، ع. (۱۴۰۳). *تبیین و تطبیق حالات و رفتار کودکان و دیوانگان در اشعار واعظ قزوینی و قدسی مشهدی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی - گرایش ادبیات کودک و نوجوان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سلماس.
- معین، م. (۱۳۷۵). *فرهنگ فارسی*. ج دوم. تهران: امیر کبیر.
- ناصر خسرو قبادیانی (۱۳۸۰). *دیوان اشعار*. به اهتمام: س. ن. تقوی. مقدمه و شرح حال: س. ح. تقی‌زاده. تصحیح: م. مینوی. تعلیقات: ع. ا. دهخدا. تهران: معین.
- ناظم هروی (۱۳۷۴). *دیوان*. تصحیح و تحقیقات: م. قهرمان. مشهد: آستان قدس رضوی.
- نجاریان، م.، و حاتم‌پور، ن. (۱۳۹۲). تأثیرپذیری ابواب‌الجنان از مجموعه ورام (کبر و عجب، ریا و سمعه). *پژوهش‌های ادبی-قرآنی*، ۱، ۹۹-۱۲۸.
- نجاریان، م.، و حاتم‌پور، ن. (۱۳۹۶). صناعات ادبی در ابواب‌الجنان ملّا واعظ قزوینی. *بلاغت کاربردی و نقد بلاغی*، ۳، ۲۷-۴۲.
- نصر آبادی اصفهانی، م. ط. (۱۳۱۷). *تذکره نصرآبادی*. طهران: ارمغان.
- نصرالله منشی، اب. (۱۳۸۲). *کلیله و دمنه*. توضیح: س.ع. رضوی بهابادی. یزد: بهاباد.
- نظامی گنجوی (۱۳۸۶). *خسرو و شیرین*، به تصحیح: ب. ثروتیان، تهران: امیرکبیر.
- نظامی گنجوی (۱۳۸۵). *لیلی و مجنون*، تصحیح و حواشی: ح. وحید دستگردی، تهران: زوار.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۲، شماره ۶۰، بهمن و اسفند ۱۴۰۳

واعظ قزوینی، م. (۱۳۵۹). *دیوان*. به کوشش: س. ح. سادات ناصری. تهران: مؤسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی.

واله داغستانی، ع. (۱۳۹۰). *تذکره ریاض الشعرا*. چهار جلدی. مقدمه، تصحیح و تعلیقات:

اب.ال. رادفر و گ. اشیدری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

وحشی بافقی (۱۳۷۷). *کلیات دیوان*. مقدمه: س. نفیسی. حواشی: م. علمی (درویش). تهران: سازمان انتشارات جاویدان.

هدایت، ر. (۱۳۸۸). *تذکره ریاض العارفین*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات: اب.ال. رادفر و گ.

اشیدری. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

همام تبریزی (۱۳۷۶). *دیوان همام تبریزی*. به تصحیح: ر. عیوضی. تهران: صدوق.

یاحقی، م. ج. (۱۳۷۵). *فرهنگ اشارات و اساطیر داستانی*. تهران: سروش.

Reference

- Alimi, M., et al. (2021). Studying the association of meanings based on creative techniques in the poems of Vaez Qazvini. *Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Sanandaj Branch*, 45, 90-67
- Anvari (1997). *Divan-e Anvari*, Vol. 1. Elm va Farhangi.
- Arezoo, S. (2006). *Tazkirat of Majma al-Nafayes*, Vol 3. Persian Research Center of Iran and Pakistan, Islamabad.
- Attar Neyshaburi (1995). *Manteq al-Tayr*. Elm va Farhangi.
- Babaei, L. (2023). *Analysis of didactic literature and its functions in the poetry of the Vaez Qazvini*. Master's Thesis, Farhangian University.
- Beyhaqi (1997). *History of Beyhaqi*, Vol. 3. Mahtab.
- Boroumand Saeed, J. (2004). *The mirror of love*. Vol. 1. Shahid Bahonar University of Kerman.
- Danesh Mashhadi, M. (1999). *Divan*. Ashura.
- Elhami, F. (2007). Reflection of folk beliefs and superstition beliefs in Nezami's poetry. *Payk Nour Journal*, 3(special Issue), 104-114.
- Fani Keshmiri, M. (1963). *Divan*. Publications of the Iran-India Association.
- Farshbafian Safi, A. (2005). The Glory of madness in the poetry of Saeb. *Persian Literature Quarterly, Islamic Azad University, Khoy Branch*, 3, 29-1
- Ghani Keshmiri (1983). *Divan*. Ma.

- Ghanoni, H., & Gholam Hoseini, P. (2015). Popular literature and its reflection in Jalal Al-Ahmad's novels. *Linguistic and Rhetorical Studies, Semnan University, 15*, 140-117
- Ghanooni, H., & Gholam Hosseini, P. (2017). Reflection of various aspects of folk literature (proverbs and superstitions) in classical poetry (with emphasis on Anvari's poems). *Collection of articles from the 10th International Conference on the Promotion of Persian Language and Literature*, September 4-6, 14-1
- Ghazzali Tusi, A. (1954). *Kimia-ye Sa'dat*. Ketabkhaneh-ye Markazi.
- Golchin Maani, A. (1994). *Saeb's poetry culture*. Amir Kabir.
- Gopamowi, M. (2008). *Tazkirat of Natayej al Afkar*. Islamic Reserves Assembly.
- Hafez, Sh. (1995). *Divan. Asatir*.
- Hamam Tabrizi. (1997). *Divan of Hamam Tabrizi*. Sadough.
- Hedayat, R. (2009). *Tazkirat of Riyaz al-Arefin*. Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Holy Quran*.
- Kalim Kashani (2008). *Divan. Sanaei*.
- Khaghani Shervani. (1995). *Divan. Zavar*.
- Khajoye Kermani (1990). *Poetry collection*. Pajang.
- Khalaf Tabrizi, M. (n.d.). *Persian dictionary Burhan Qate*, Vol. 2. Unknown.
- Khoshgu, B. (2010). *The plane of Khoshgoo*. Vol. 2. Library of the Museum and Documents Center of the Islamic Consultative Assembly.
- Khosravi, H. (2018). Recognition of Indian style characteristics, researches on literary criticism and stylistics. *Islamic Azad University of Shahrekord, 1(31)*, 75-106.
- Laleh Tik Chand Bahar. (2001). Bahar- Ajam. Talaye.
- Matlabi, A. (2024). *Explaining and comparing the moods and behavior of children and madmen in the poems of Vaez Qazvini and Qudsi Mashhadi*. Master's Thesis, Persian Language and Literature - Children's Literature, Islamic Azad University, Salmas Branch.
- Mohammadi, M. H. (1995). *Alien like meaning*. Nashr-i Mitra.
- Moin, M. (1996). *Persian of culture*. Vol. 2. Amirkabir.
- Mokhtari Ghaznavi, O. (2003). *Divan*. Ilmi & Farhangi.
- Mosafa, A. (2002). *Dictionary of astronomical terms*. Research Institute and Cultural Studies.

- Mosharaf, M. (2010). *Essays in Iranian educational literature*. Sokhan.
- Najarian, M., & Hatampour, N. (2013). The influence of the chapters of Jinan on the collection of Waram (greatness and wonder, hypocrisy and Sama'ah). *Literature Quranic Researches*, 1(1), 99-128.
- Najarian, M., & Hatampour, N. (2017). Literary devices in the chapters of Al-Jinan by Mulla Vaez Qazvini. *Applied Rhetoric and Rhetorical Criticism*, 3, 27-42.
- Naser Khosrow Qobadiyani. (2001). *Divan of poem*. Moein.
- Nasrabadi Isfahani, M. (1938). *Tazkirat of Nasrabadi*. Armaghan.
- Nasrolah Monshi, A. (2003). *Kalile and Dimne*. Bahabad.
- Nazim Heravi. (1995). *Divan*. Astan-i Quds Razavi.
- Nizami Ganjavi. (2006). *Layli and Majnun*. Zavar.
- Nizami Ganjavi. (2007). *Khosrow and Shirin*. Amirkabir.
- Ravandi, M. (1977). *Social history of Iran*, Vol. 1. Amir Kabir.
- Razmju, H. (1989). *The ideal and perfect human being in Persian epic and mystical literature*. Amir Kabir.
- Rezaei, H., & Torke Harchegani, N. (2017). Reflection of beliefs and folklore in the Divan of Osman Mokhtari. *The 9th National Conference of Persian Language and Literature Research*, Esfand, 1-16.
- Rostami, M. et al. (2023). Reflection of superstition and its components in the poetry of Safavid poets. *Journal of Stylistics of Persian Verse and Prose (Spring of Literature)*, 16, 141-160.
- Sabzian Pour, V., & Jahani, H. (2011). The image of children in the mirror of Persian proverbs and literature. *Book Monthly for Children and Adolescents*, 169, 18-32.
- Sadi. (1995a). *The text of the Sadis complete works*. Javidan.
- Sadi. (1995b). *Golestan*. Shirket-e Sahami-e Entesharat Khwarzemi.
- Sadi. (1996). *Bostan-e Saadi (Saadi Nameh)*. ed. G. H. Yousofi, Tehran: Khwarzemi.
- Saeb Tabrizi (1996). *Divan*. Elm va Farhangi.
- Salim Tehrani. (1970). *Complete Divan*. Ibn Sina.
- Sarkhosh Lahori, M. (2010). *Kalimato Al-Shu'ara*. Library, Museum and Center of Documents of the Islamic Consultative Assembly.
- Shamisa, S. (1998). *Dictionary of Persian literature allusions*. Fardous.
- Shamisa, S. (2007). *Culture of hints*. Mitra.
- Shani Takallu. (2011). *Divan*. Cultural Heritage and Notables Association.
- Tasir Tabrizi, M. (1994). *Divan*. Nashr Daneshgahi.

- Tohidiyan, R. (2022). Reflection of Arabic and Persian proverbs and sayings in the mirror of Taqi Danesh's odes, ghazals, and pieces. *Literary Aesthetics Journal, Islamic Azad University of Arak*, 54, 141-182.
- Tohidiyan, R. (2013). Contradiction in Bidel Dehlavi's poetry. *Journal of Literary and Rhetorical Research, Payame Noor University of Mashhad*, 1, 10-30.
- Tousi, K. N. (1984). *Tansukh Nameh Ilkhani*. Ettela'at.
- Vaez Qazvini, M. (1980). *Divan*. Ali Akbar elmi.
- Vahshi Bafghi. (1998). *Complete works Divan*. Javidan.
- Valeh Dagestani, A. (2011). *Tazkirat of Riyaz al-Sho'ara*. Vol. 4. Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Yahaghi, M. (1996). *The culture of allusions and fictional mythology*. Soroush.
- Zahed Tabrizi, M. (2010). *Divan*. Publications of Sistan and Baluchestan University.

